

9. APRIL

Michael H. Clemmesen: *Den lange vej mod 9. april.*

Historien om de fyrre år før den tyske operation mod Norge og Danmark i 1940. Syddansk Universitetsforlag, 2010. 679 s.

Forfatteren kunne roligt have lagt 10 år mere på undertitlen, for efter hans tolkning begyndte den 9. april den 18. marts 1890, da rigskansler Bismarck gik fra borde. Det banede vej for en revisionistisk udenrigspolitik drevet frem af den unge kejser Wilhelm 2. og hans nære rådgiver admiral von Tirpitz. Deres mål om at give Tyskland 'en plads i solen' førte uundgåeligt til et opgør med England, og som et biprodukt blev først Danmark, siden også Norge bragt ind i de to stormagters søstrategiske interessefelt. Det tog nogle år; men i den Store Krigs sidste år blev koblingen mellem Danmark og Norge et centralt element i både den kejserlige krigsmarines og Royal Navy's strategiske koncept. Allerede her, i 1917, skabtes det skæbnefællesskab mellem de to småstater, der til de danske politikeres overraskelse blev virkeliggjort den 9. april 1940. Når den tyske detailplanlægning af *Operation Weserübung* kunne klares på kort tid i foråret 1940, skyldtes det efter Clemmesens tolkning, at et mentalt hovedspor såvel som konkrete planer allerede var lagt i 1917-18.

Konkret forklarer Clemmesen sammenhængen mellem den strategiske tænkning i de sidste krigsår 1917-18 og det første år af den næste krig med henholdsvis et socialpsykologisk og et organisationsteoretisk argument, som dog begge kunne have været udfoldet i større detalje. For det første søger han at vise, at de centrale tyske og engelske aktører i 1939-40 allerede tyve år tidligere var blevet indsocialiseret i den strategiske tænkning, der lå til grund for henholdsvis "Operation Weserübung" og Storbritanniens interesse for Norge. Som det udtrykkes i det engelske resumé: "For politicians and career officers in their 50s and 60s, twenty years ago is seen as yesterday when they had their formative first positions" (s. 608). For det andet peger Clemmesen på, at den stiafhængighed, som er karakteristisk for al bureaukratisk adfærd, gjorde det naturligt for stabene at gå i arkiverne og lade sig inspirere af de planer, som nærmest ved et tilfælde ikke var blevet bragt til udførelse i Den Store Krigs sidste år.

Clemmesen ser i det hele taget de to verdenskrige som manifestationer af én overordnet konflikt om Tysklands status i international politik. I det snævre danske perspektiv sløredes denne sammenhæng dog af, at den 'onde' første verdenskrig gik 'godt' for Danmark, mens den 'gode' anden krig gik 'dårligt'. Det er hans forklaring på, at den sparsomme danske litteratur har koncentreret sig enten om begivenhederne under 1. Verdenskrig eller forspillet til 9. april, ikke om sammenhængen imellem dem.

Det skyldtes efter Clemmesens tolkning ret underordnede tilfældigheder, at Danmark og Norge slap med skindet på næsen i 1917-18, for den strategiske motivation til at bryde deres neutralitet – behovet for en bredere strategisk basis – var lige så presserende dengang som i 1940, og dét hos begge parter. Den manglende forståelse heraf hos danske politikere og historikere tilskriver Clemmesen det forhold, at billedet af den Store Krigs sidste år har været præget af vor viden om, hvordan det faktisk gik. Men helt hen i sensommeren 1918 var krigens udfald endnu ganske usikkert, og de allierede vandt først og fremmest, fordi de havde marginalerne med sig, inklusive Tysklands abrupte sociale kollaps. Indtil dette sene tidspunkt var krigsførelsen blevet stadig mere total, og det var i bestræbelserne for at slå sig ud af en stivnet strategisk position, at de to flådemagter begyndte at tænke alvorligt på at inddrage Danmark og Norge i deres opgør.

Ovennævnte tolkning afspejler sig i afhandlingens disposition. Hovedtekstens 550 (store) sider er fordelt med ca. 60 sider til årene 1890-1914, 200 sider til krigen frem til 1917, lidt over 200 sider til de sidste krigsår 1917-18 og knap 100 sider til det, der blev til mellemkrigstiden 1918-40. Bogen rummer desuden to yderst nyttige bilag i form af en 17 siders kronologi og et engelsk resumé på 25 sider. En omfattende kilde- og litteraturliste, et fyldigt noteapparat samt et personregister fuldender indtrykket af en yderst professionel udgivelse, som både forfatter og forlag har stor ære af.

På forfattersiden er bogen en veritabel *tour de force*. Det er den både i kraft af dens omfattende og overbevisende nyfortolkning af en 'kendt' historie, ved sin inddragelse af et imponerende, svært tilgængeligt og i vidt omfang nyt, ikke tidligere analyseret kildemateriale, ved sin blotte volumen og ved sin klare fremstilling. Værkets tilblivelseshistorie er et kapitel for sig. Ifølge forfatteren, der er pensioneret brigadegeneral og tillige faghistoriker, blev han i april 2008 af sin chef på Forsvarsakademiets Center for Militærhistorie opfordret til at skrive en bog om emnet. Således opfordret lå bogen færdigtrykt knap 24 måneder senere(!).

Trods fremstillingens klarhed i sprog og teser skal læseren dog ikke vente at få særlig meget foræret. Forfatteren rutter ikke med delkonklusioner undervejs, og det kræver en indsats at holde tungen lige i munden under læsningen af, hvad der blev udtænkt i de to magters hemmelige stabe. Clemmesen boltrer sig – hvis man da kan anvende det billede på en gardehusar – som en fisk i vandet i sin analyse af de to stormagters sømilitære planlægning med dens stadige omskiftelighed i takt med krigens udvikling, som det for hans uindviede læser kan være svært at holde rede på. Man kan derfor anbefale, at læseren undervejs jævnlig konsulterer kronologien, det engelske resume og de mere sammenfattende indledende og afsluttende afsnit for at holde sporet åbent.

Bogens omfattende kildemateriale falder i fem hovedklumper: For det første et bredt udsnit af danske militære akter, for det andet de tyske arkivalier, som rigsarkivar Johan Hvidtfeldt i sin tid fik kopieret og hjembragt, for det tredje en stor mængde 'nye' arkivalier i Bundesarchivs Militärarchiv (BAMA) i Freiburg, for det

fjerde ligeledes omfattende 'nye' civile og militære arkivgrupper i det britiske nationalarkiv (TNA) i Kew Gardens. Og endelig også en lang række norske arkivalier. Det er næppe for meget at sige, at analysen af dette omfattende materiale forudsætter en forfatter med Clemmesens arbejdsevne og unikke baggrund i militært stabsarbejde og historisk forskning, og de hænger ikke på træerne.

I sine indledende bemærkninger sammenligner forfatteren sit arbejde med det at rekonstruere en græsk tragedie, dvs. et uafvendeligt forløb imod en katastrofe, som aktørerne nok aner, men står magtesløse overfor. Bogens analyse tegner sig da også med en ualmindelig stærk determinisme, der får en Scavenius til at fremstå næsten som en volontarist med hans påpegning af, at aktørerne dog kan tilpasse sig de ydre givne rammer på en måde, der gør en vis forskel. Hos Clemmesen er politikerne statister, hvis forsøg på styring er stort set irrelevante og ineffektive over for den ubønhørlige logik, som dikteredes af krigens gang og de militære planlæggeres afledte reaktioner. Dette er derfor i høj grad en bog om de strategiske planlæggeres rolle i international politik. Clemmesen fremhæver her – og så stærkt, at man aner en vis selvidentifikation – at de mest betydende strateger ofte var yngre, uortodokse officerer som den engelske Herbert William Richmond og den tyske Wolfgang Wegener.

Den stærke determinisme og den planlæggerne tilskrevne rolle udgør en stærk og udfordrende tese, der blandt sætter et spørgsmålstejn ved den hidtidige forståelse af mineudlægningen i 1914 og Scavenius' berømmede forsvar for danske interesser under 1. Verdenskrig. Mens mineudlægningen betegnes som en pseudo-krise, holdt Danmark i 1917-18 skindet på næsen, ikke så meget på grund af dansk klogskab og rettidig omhu som af held og tilfældigheder.

Hvor Danmark i 1890'erne var kommet ind i tysk krigsplanlægning som en potentiel nordfront i en tofrontskrig med Rusland og Frankrig, var den tyske flådes planlægningsgrundlag fra begyndelsen krigen med Storbritannien om verdensherredømmet. Den oprindelige plan indebar en delvis besættelse af Danmark i tilfælde af en krig, men Generalstaben var i tvivl, og efter flere års diskussioner lagde hæren sig i 1905 fast på, at den ikke kunne afse de nødvendige styrker til nordfronten i en krig, som også Frankrig deltog i. Flåden opgav derefter sine tanker om at gøre dansk farvand til hovedskueplads for opgøret med Royal Navy. Danmarks neutralitet skulle nu respekteres, og derfor kom Lützens forsikring om en tyskvenlig neutralitet tilpas.

Også britisk flådeplanlægning beskæftigede sig med de nordlige farvande. Fra begyndelsen var den britiske hovedstrategi over for Tyskland en flådeblokade, oprindelig en nærblokade i den Tyske Bugt, der dog i de sidste år før krigen blev opgivet til fordel for en fjernblokade på linjen Skotland-Vestnorge og med base i Scapa Flow. Herigennem kom Sydvestnorge gradvis ind i billedet som et potentielt baseområde.

I eftersommeren og efteråret 1916 indledte Tyskland planlægning og krigsforberedelser mod Danmark med baggrund i en svaghedsperiode i krigen, den såkald-

te ressourcekrise efter Rumæniens indtræden i krigen på ententemagternes side. Frygten for en engelsk udnyttelse af situationen førte nu til vedtagelsen af en 'Plan J' (ütland) om besættelse af Jylland og Fyn som reaktion på et eventuelt engelsk fremstød i området. Men hæren var fortsat uvillig til at stille de nødvendige styrker til rådighed, og indtil efteråret 1917 var der derfor ringe risiko for, at planen skulle blive ført ud i livet, medmindre England tog initiativet til at inddrage Jylland og Kattegat i krigsførelsen. Clemmesens vurdering er den, at det først var i kølvandet af oktoberrevolutionen i Rusland, at en tysk operation mod Danmark blev tænkelig, og først i foråret 1918, at forudsætningen for 'Plan J', et britisk fremstød i nordiske farvande, blev sløjft. Krigen var nu inde i en stadig mere total fase, hvor tilbøjeligheden til risikable initiativer var stigende. For Tyskland baserede tænkningen sig et kort øjeblik i foråret 1918 på forventningen om en sejr på vestfronten, der ville blive efterfulgt af en langvarig søkrig; i det tilfælde ville Plan J komme til udførelse. Sådan gik det ikke, men det var tæt på efter Clemmesens analyse.

Fremstillingens absolutte tyngdepunkt er analysen af de sidste krigsårs strategiske spil om Danmark og Norge og påvisningen af den strategiske kobling af Norge og Danmark. Bogens sidste del, der følger udviklingen op til 1940, er mere kurssrisk og rummer ikke de store afvigelser fra standardhistorien, som den blandt andet er fremført af Carl-Axel Gemsell. En interessant pointe er, at koblingen mellem Jylland og Sydnorge nu ikke længere blot var en figur i tyske strategers hoveder, men at den nu også gradvis fik konkret substans gennem en betydelig udbygning af områdets infrastruktur i form af nye jernbanelinjer og færgehavne samt ikke mindst anlægget af Ålborg Lufthavn. Dette erkendtes ikke af danske politikere og embedsmænd som f.eks. gesandten i Berlin, Herluf Zahle, der 6. april 1940 kunne rapportere beroligende hjem, at for tyskerne var beherskelse af dansk territorium ikke "synderligt lovende under Hensyn til manglende egnede Havne og – i alt fald i Øjeblikket – Flyvepladser" (s. 560).

Selv ikke dette vitterlige vås får Clemmesen til at hæve stemmen. Som forfatterne af bogens to forord, den norske forsvarshistoriker Tom Kristiansen og professor Knud J. V. Jespersen, fremhæver, er bogen rensat for den kredsen om skyld og ansvar, som har præget meget af dansk besættelseshistorie. Som bidrag til denne litteratur udmærker bogen sig ved den brede kontekst, som den placerer 9. april i – både i tid og rum. Sat ind i denne ramme ser Clemmesen politikerne som gidsler i et spil, som de knap har reel mulighed for at påvirke, og de derfor heller ikke kan tildeles skyld eller ansvar for. Clemmesens argument og analyse er nok til tider drevet vel langt, men udgør et forfriskende og tiltrængt korrektiv til den hidtidige forskning, samtidig med at den åbner op for en helt ny kildegruppe, militære planlægningspapirer, på en yderst kompetent og overbevisende måde.

NIKOLAJ PETERSEN, PROFESSOR EMERITUS
(INTERNATIONAL POLITIK),
INSTITUT FOR STATSKUNDSKAB, AU.